

Da «purs» e da «parlers»

■ (anr/grc) En il Grischun eran ed èn domiciliads bleras Jenicas e blers Jenics. Ina nova exposiziun speziala istorica en il Museum retic che dura dals 18 dasettember 2008 enfin ils 25 da schaner 2009 illuminescha la relaziun tranter la populaziun stabla e la populaziun viagianta. Quai è vegnì communitgà ier a chaschun d'ina conferenza da pressa en il Museum retic a Cuir. «Pur» e «parler», quai è mintgamai la designaziun jenica respectivamain nun-jenica per l'autra gruppa da la populaziun: Il «pur» stat per la populaziun residenta. «Parler» è vegnì duvrà en moda generalisanta per la minorità viagianta. D'ina vart era la glieud gist en regiuns periferas dependentas da prestaziuns da servetsch da mastergnantas jenicas e da mastergnants jenics ch'eran en viadi. Quellas e quels reparavan vaschs, chavazzinas u paraplievgias, fabritgavan channasters e vaschella, gizzavan cuntels, zincavan chazzettas u vendevan objects da diever ch'eran necessaris per la vita da mintgadi. Da festas sunavan savens musicistas jenicas e musicists jenics tar il saut. Da l'autra vart è la moda da viver viagianta vegnida adina pli fitg sut pressiu en il decurs dal 19. e 20. tschientaner. Ella valeva sco incumpatibla cun ils ideals da la societad dominanta. Natiralisaziuns e l'obligaziun d'ir a scola han engrevgià il viagià, il mastergn mobil è vegnì regulà adina pli fitg.

Collavuraziun cun l'institut per la perscrutaziun da la cultura grischuna

In tagl decisiv èn stadas las acziuns da l'ovra d'agid da la Pro Juventute «Kinder der Landstrasse» da prender davent ils uffants da lur geniturs. L'organisaziun, ch'è vegnida fundada l'onn 1926, ha tgirà 586 persunas minorennas tar famiglias da tgira, en chasas da dimora u en instituziuns en l'entira Svizra. 294 da quellas famiglias pertutgadas derivavan dal Grischun, pia pli che la mesadad. La finamira, ch'è vegnida declarada dad *Alfred Siegfried*, il manader da l'ovra d'agid, era da siglientar uschia la cuminanza dals umans viagiants. Pir l'onn 1973, sut la pressiu da la publicità, è l'ovra d'agid vegnida schliada.

L'exposiziun «Pur e parler. Populaziun sedentara e populaziun viagianta en il Grischun» vegn mussada dals 19 da settember 2008 fin ils 25 da schaner 2009 en il Museum retic. Ella è vegnida

Instrument da musica cun ils quals ils Jenics fagevan musica da saut.

FOTOS G. R. CANTIENI

creada en collavuraziun cun l'institut per la perscrutaziun da la cultura grischuna, il qual perscrutescha per incumbensa dal fond naziunal svizzer l'istorgia da las viagiantas e dals viagiants en il Grischun. Per cumplettar l'exposiziun permetta la publicaziun cun il medem num in'occupaziun pli profunda cun il tema.

Istorgia sociala «stgira»

Questa exposiziun speziala en il Museum retic è vegnida stgafida en collavuraziun cun la Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna, IKG, (Institut für Kulturforschung Graubünden) che è vegnida incumbensada dal Fond naziunal da perscrutar l'istorgia dal pievel viandant, dals Jenics. Ils resultats èn vegnids documentads en il cudesch «Puur und Kessler» che es vegnì edì da la chasa editura Badener Verlag «Hier+Jetzt». Sco che il manader da IKG *Georg Jäger* ha ditg la ier passada a Cuir hajan ils quatter auturs, numnadamain *Guadentg Dazzi, Sara Galle, André Kaufmann* e *Thomas Meier* gi access a documents enfin uss tagnids serrads en l'Archiv chantunal Grischun ed en quel dal stadi. La finamira da la perscrutaziun saja stada «d'illuminar in chapitel stgir da l'istorgia sociala», èsi vegnì fatg a savair.

«Puur» e «Kessler»

Il «Puur» en quest cudesch ed en quella exposiziun speziala signifitgescha la populaziun stabla. Il «parler», per tudestg il «Kessler» – quai è la designaziun tudestga da la professiun dal chaldaler – è vegnida duvrada en moda generalisanta per la minorità viagianta. Lur moda da viver valeva sco incumpatibla cun ils ideals da la societad dominanta. L'exposiziun sclerescha las relaziuns

tranter questas duas gruppas da la populaziun en il Grischun. L'exposiziun en il Museum retic mussa la convivenza e la collavuraziun da «purs» e da «parlers», precis uschia sco las dicriminaziuns cun las qualas ils Jenics eran cunfruntads. Quellas han culminà en las acziuns sistematicas da l'instituziun da Pro Juventute «Uffants dal stradun» cun prender davent ils uffants jenics da lur geniturs.

Ina mola exponida en il Museum retic.